

GELENEKSEL AFYONKARAHİSAR EVLERİNE AİT KAPILARIN İNCELENMESİ

Kemal YILDIRIM*
Necmi KAHRAMAN**
M. Lütfi HİDAYETOĞLU***

ÖZET

Bu çalışmada, Afyonkarahisar’da bulunan geleneksel Türk evlerine ait el işçiliğiyle yapılan ahşap kapıların aksesuarları, süsleme özellikleri ve kapıların boyutları ile konstrüksiyon tekniklerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, Afyonkarahisar’ın merkezinde ve ilçelerinde bulunan 32 eve ait 66 kapı incelenmiştir. Evlerin adres bilgileri ve fotoğrafları ile evlere ait kapıların özellikleri, fotoğrafları, ölçüleri ve çizimleri her bir kapı için ayrı düzenlenmiş bir envanter form üzerinde toplanmıştır. Afyonkarahisar evlerine ait kapıların karakteristik özellikleri tespit edilmiş olup, geleneksel süsleme özellikleri taşıyan el işçiliği ile yapılmış bu kapıların daha uzun süre korunabilmeleri için çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Türk evi, Afyonkarahisar evi, Geleneksel ahşap kapılar.

THE INVESTIGATION OF DOORS BELONGING TO TRADITIONAL AFYONKARAHİSAR HOUSES

ABSTRACT

It has been aimed to determine the materials of doors and sizes, construction techniques, accessories and decoration of the doors used in traditional Afyonkarahisar houses. For this purpose, 66 doors of 32 traditional houses at the districts and city center of Afyonkarahisar have been investigated. By this intention, address data, characteristics, photos of the houses and the characteristics, dimensions, drawings and photos of the doors of these houses have been collected on the inventory forms which have been prepared separately. As a result, the characteristics of the doors used in these houses have been determined and it has been tried to develop solution proposal for longer life of these houses.

Keywords: Traditional Türk house, Afyonkarahisar house, Entry and room doors.

1. GİRİŞ

Mimarlıkta kapı sözcüğü yaygın olarak mekanı sınırlayan düşey yüzeylerde (duvar) bırakılan boşluk ve o boşluğu denetlemek üzere görevlendirilen hareketli öge (doğrama) olarak tanımlanır. Tarihsel örneklerde de görüldüğü gibi dış kapı gerek geçişi sağlama ya da kesme (denetleme) işlevi açısından, gerekse de simgesel yönden yapıda özel bir konumdadır [1].

Geleneksel evlerin kapıları genellikle büyük ve iki kanatlıdır. Bahçe duvarı içine açılan kapıların üzeri çoğu zaman saçaklı yapılmıştır. Kanatlar som veya aynalıdır. Kapı evin sembolüdür [2]. Konu alanını oluşturan Geleneksel Afyonkarahisar evleri ve kapılarına ait özellikler kısaca aşağıda açıklanmıştır.

Anadolu’nun pek çok kentinde görülen ahşap ağırlıklı geniş sundurmalı çatısı olan küçük yayvan yarım daireli kiremit-tuğlaların çatısını süslediği evlere Afyonkarahisar ilinin hemen hemen her sokağında ve ilçelerinde rastlanmaktadır [3]. Bu evler, Anadolu’nun her yerinde küçük farklılıklarıyla geniş uygulama imkânı bulmuştur.

* Yrd. Doç. Dr. Gazi Üniversitesi, Tek. Eğt. Fak., Mob. ve Dek. Bölümü, Ankara, TÜRKİYE, kemaly@gazi.edu.tr

** Öğr. Gör. Afyonkarahisar Kocatepe Üniv., MYO. Mob. Dek. Prog., Afyonkarahisar, TÜRKİYE, nkahraman@aku.edu.tr

*** Arş. Gör. Selçuk Üniversitesi, Güzel San. Fak. İç Mimarlık Böl., Konya, TÜRKİYE, mlhidayetoglu@selcuk.edu.tr

Afyonkarahisar’da evler; bitişik nizamda iki ya da üç katlı olarak yapılmıştır. Nadiren de olsa tek katlı avlulu evlere de rastlanmaktadır. Bitişik düzende yapılan evler, genellikle iki cephelidir. Evin ön cephesi yola (sokağa), arka cephesi ise bahçeye veya avluya bakmaktadır. Evlerin temel duvarları moloz taş veya kesme taş ile yapılmıştır. Evlerin zemin katları ve üst katları genellikle ahşap karkas olarak yapılarak araları kerpiç ile doldurulmuş, üzerleri sıvanarak boyanmıştır [4]. Genel cephe düzenindeki mimariye bağlı unsurlarda ve gerekse iç süslemelerde Barok etkisi görülür [5,6]. Cephelerdeki çıkmalar (cumbalar), cepheye hareket ve zenginlik kazandırmaktadır. Evlerin dış cephe özelliğini; çift kanatlı ahşap giriş kapısı, esas kata çıkan taş basamaklı ve demir korkuluklu merdiven ile girişin üzerinde yer alan cihannüma denilen çatı odası oluşturur [4].

Girişte, taşlık adı verilen zemini taş döşeli, üstü kapalı mekân (özellikle Afyonkarahisar’da kışlar sert geçtiğinden bu kısmın üstü örtülüdür); kilerin, ambarın, ahırın, çamaşırılığın, samanlığın, odunluğun ve helânın bulunduğu zemin kattır. Ayrıca evin büyüklüğüne göre, hizmetlilere ait odalar da bu bölümde yer almıştır [7].

Üst katlar, orta sofalı ve çoğunlukla da dört odalıdır. Sofaların sokağa bakan cephelerinde sedirler yerleştirilmiştir. Sofanın diğer tarafında katlar arasında ilişkiyi sağlayan ahşap merdiven yer alır. Sofaların ahşap döşemesi ve tavanı gayet sade ve basit görünümündedir. Sofaların aydınlanmasını sağlayan pencereler oda pencerelerine oranla daha sık ve büyüktür. Dış sofalı tiplerde sofa, avluya bakmaktadır [4]. Sokak cephesinde yer alan baş oda ise, özenli bir işçilik, donatım ve süslü tavanı ile diğer odalardan daha nitelikli inşa edilmiştir. Baş odanın giriş kapıları genellikle çift kanatlı, aynalı, tavanları ahşap dekoratif çitah, ahşap oyma göbekli veya üzerleri boyanarak süslenmiş alçı tavanlarla ev sahibinin zenginlik ve sosyal seviyesini belirleyen bir övünç faktörü olarak dikkati çekmektedir.

Pencereler zemin kat ve üst katlarda farklılıklar göstermektedir. Zemin kat pencereleri, güvenlik açısından yüksekte, demir parmaklıklı yapılmıştır. Ayrıca ahşaptan yapılmış kafesler yerleştirilmiştir. Üst kat pencereleri, alt kat pencerelerinden daha fazla ve cepheye düzgün bir şekilde sıralanmıştır. Pencereler sarıçam’dan yapılmıştır. Üst katlarda pencerelerin önünde, pencere yüksekliğinin yarısını kapatan ahşap kafesler vardır [4].

Afyonkarahisar merkezdeki bazı evlerde “cihannüma” olarak isimlendirilen çatı katı odası oluşturulmuştur. Tek bir oda şeklindeki bu mekân günlük kullanıma fazla uygun olmasa da eve kazandırmış olduğu görünüm zenginliği ile şehir estetiğine çok önemli katkı sağlamaktadır. Bazı evlerin cihannüma önlerine üçgen alınlıklı, torna sarkıtlı süslemeli balkonlar yapılarak binaya estetik ve ihtişam kazandırılmıştır.

Evlerin birçoğunda iki adet giriş kapısı vardır. Bu özelliğe daha çok kale civarında yer alan evlerde rastlanmıştır. Taşlığa giriş için tek kanatlı ahşap kapı, üst kata giriş için ise taş merdivenle çıkılan çift kanatlı kapı bulunmaktadır. Kapı yanlarında ve özelliklede üzerindeki aydınlık pencerelerinde ahşap süslü kafesler dikkati çekmektedir.

2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu çalışmada, Geleneksel Afyonkarahisar evlerinde kullanılan kapıların malzemelerinin, boyutlarının, konstrüksiyon tekniklerinin, aksesuarlarının ve süsleme özelliklerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, Afyonkarahisar merkezde 22, Sincanlı Gezler köyünde 2, Şuhut ilçesinde 4 ve Bolvadin ilçesinde 4 olmak üzere toplam 32 evin kapıları incelenmiştir. Araştırma verileri, sistematik gözlem yapma tekniği ve ayrıntılı bir envanter form ile elde edilmiş olup; ayrıca kapıların fotoğrafları da çekilerek tasnifi yapılmıştır.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

İncelenen evlerin büyük çoğunluğu 1900’lü yılların başlarında yapılmıştır. Geleneksel Afyonkarahisar evleri avlusuz olduğu için evlerin ön cepheleri doğrudan doğruya sokağa açılmaktadır. Geleneksel

Afyonkarahisar evlerinin mimari özellikleri ile gösterişli oldukları görülmektedir. Afyonkarahisar ve ilçelerinde avlu kültürü olmamakla beraber, merkezde ve Şuhut ilçesinde iki evde avlu kapısına rastlanılmıştır.

3.1. Araştırmanın Sınırları

Bu araştırma, Afyonkarahisar merkez, Sincanlı Gezler Köyü, Şuhut ve Bolvadin ilçesine ait dört yerleşim bölgesinde bulunan “Geleneksel Türk evleri” üzerinde yapılmış olup, araştırmaya dahil edilen toplam 32 adet geleneksel evin, 22 adeti Afyonkarahisar merkez, 2 adeti Sincanlı-Gezler Köyü, 4 adeti Şuhut ilçesinde ve 4 adeti Bolvadin ilçesinde yer almaktadır. Dört yerleşim merkezinde de araştırmaya dahil edilen geleneksel evlerin tercihi yapılırken incelemeye değer bulunan evlere öncelik verilmiştir. Araştırma sınırları içinde ele alınan Afyonkarahisar merkez, Sincanlı Gezler Köyü ve Şuhut ilçelerinde bulunan geleneksel evlerin kapılarına ait tüm karakteristik özellikler belirlenmiştir.

3.2. İncelenen Kapıların Türleri ve Özellikleri

İncelenen Afyonkarahisar evlerine ait kapılar iki ana başlık altında incelenebilir.

1. Avlu kapıları - Giriş Kapıları
2. Oda kapıları

Araştırma kapsamına alınan 32 adet Afyonkarahisar evine ait giriş ve oda kapıları üç grupta ele alınmıştır. İncelenen giriş ve oda kapısı tipolojileri Şekil 1’de verilmiştir (Bkz. ekler).

3.2.1. Avlu kapıları

Araştırma yapılan dört yerleşim merkezinde, araştırmaya dahil edilen toplam 32 adet evden sadece 2’sinde avlu kapısı mevcuttur. İncelenen avlulu evlerden birisi Afyonkarahisar merkezde, diğeri de Şuhut ilçesinde yer almaktadır. Bu 2 avlulu evin yapılış tarzları birbirinden farklıdır. Afyonkarahisar’da yer alan Ulukonak, zamanının en iyi evlerinden birisidir. İlk sahibinin Afyonkarahisar Kadısı olduğu şimdiki ev sahibi tarafından belirtilmiştir. Şuhut ilçesinde ki Fevzi Yaşar evi ise çok daha mütevazı bir mimariyle yapılmıştır. İncelenen iki avlu kapısı da çift kanatlıdır ve avlu içine açılmaktadır. İki kapı da oldukça bakımsız durumdadır. İki evin yapıılışları arasında yaklaşık 20 yıl vardır. Ulukonak evi avlu kapısı üzerinde beş adet göbek vardır. Orta göbek, Afyonkarahisar’da çok nadir görülen künde kari tekniği ile oluşturulmuştur. Ulukonak evine ait avlu kapısı, künde kari tekniği ile Afyonkarahisar için ayrı bir öneme sahiptir (Şekil 2 - Bkz. ekler). Her iki avlu kapısı üzerinde de tokmak, halka gibi madeni aksamlar yer almamaktadır. Anadolu’ da çok yaygın olan tokmak, halka geleneğinin Afyonkarahisar’da fazla yaygın olmadığı söylenebilir. Buna karşılık kapıda madeni aksam olarak sadece Afyonkarahisar’da yaygın olan “zemberek” yer almaktadır. Kilit türü olarak da “kapazlama kilit” kullanılmıştır.

3.2.2. Giriş kapıları

Afyonkarahisar merkez ve ilçelerinde bulunan 32 giriş kapısından 31’i çift kanatlı yapılmıştır ve hepsi de mekan içine açılmaktadır (Şekil 3 - Bkz. ekler). Bütün kapı kanadı cumbalarının lambasız olarak yapılmış olması dikkat çekicidir. Kanatlar kapı kasasında açılmış olan lambaya, çift kanatlılarda ortalarından iki kanat arasında yer alan bini çitasına oturmuştur. Geleneksel kapı kanatları bu yöntemle tek binili olarak kapı kasasına otururken, günümüz kapılarına baktığımızda hem kapı kanatlarında ve hem kasalarına lamba açıldığı görülmektedir. Böylelikle günümüz kapı kanatları çift binili şekilde kapanmaktadır.

Geleneksel Afyonkarahisar evleri giriş kapıları çoğunlukla niş içinde yer almaktadır. Bu uygulama ile ön cephede derinlikler oluşturularak cepheye hareket kazandırılmış, aynı zamanda giriş kapısı yağmur, kar ve güneş etkilerine karşı korunmuştur. Çok nadir olarak da giriş kapısı dış duvarla aynı düzlemde

yapılmıştır. Bu tip örneklerin bir çoğunda da kapı, cumba veya balkon altına konumlandırılarak dış hava etkilerine karşı korunmuştur.

Afyonkarahisar merkezdeki giriş kapıları, kanatları ile oldukça sade yapıda olsalar da, niş içinde yer alan örnekleri oldukça göz alıcıdır. Birinci kata girişi sağlayan niş içindeki ana giriş kapıları, kesme taş merdivenleri, kapı kenarlarında ve üstlerindeki ferforje veya ahşap kafesleri, özel şekilli aydınlık pencereleri ile zengin bir görünüme sahiptir. Zemin kata girişi sağlayan tek kanatlı ikinci giriş kapısı da, iki yanındaki sütunları ve bu sütunları birleştiren üst kemeri ile cepheye görünüm zenginliği kazandıran öğeler arasında sayılabilir.

İncelenen giriş kapılarının yapımında ahşap malzeme olarak büyük oranda sarıçam kullanıldığı tespit edilmiştir. Dikkat çeken özelliklerden biriside kapılardaki kanat sayısıdır. İncelenen 32 evden sadece bir evdeki giriş kapısının tek kanatlı, diğerlerinin ise çift kanatlı olduğu tespit edilmiştir.

Kapı kanatlarında yapım tekniği olarak, çoğunlukta çatki yönteminin kullanıldığı görülmektedir. Bu yöntem 29 evin giriş kapısında görülmektedir. Diğer 3 evin giriş kapısı kanatları çakma tekniği ile yapılmıştır. Giriş kapısı çakma tekniği ile yapılan evlerden ikisi Afyonkarahisar merkezde, diğeri de Sincanlı-Gezler köyünde yer almaktadır. Çatki yöntemi ile yapılan kapı kanatlarında da değişik sayılarda bölümlenmeler oluşturulmuştur. Bu kısımlara yerleştirilen pano (göbek) sayılarına bakıldığında, 3 eve ait giriş kapısında iki pano, 22 ev kapısında üç pano, 4 ev kapısında 5 pano ve 1 eve ait giriş kapısında da çok sayıda (10 adet) pano yani göbek oluşturulduğu görülmektedir. Afyonkarahisar merkezdeki giriş kapıları oldukça sade yapılmıştır. Buna karşın diğer üç yerleşim merkezindeki evlerin giriş kapılarında çok daha fazla süsleme öğesi yer almaktadır. Dört yerleşim merkezinin giriş kapılarında ağırlıklı olarak kullanılan süsleme şekli rölyef'dir. Afyonkarahisar merkezde ve ilçelerindeki giriş kapılarında derin kasa ve karma kasa yöntemlerinin eşit sayılarda kullanılmış olduğu görülmektedir. Blok kasa örneğine de, Afyonkarahisar da 2 eve ait giriş kapısında ve Sincanlı Gezler köyünde de 1 evin giriş kapısında rastlanılmıştır.

Kapazlama ismi verilen kilit türü 32 evden 31'inde kullanılmıştır. Bu kilit türüne bindirme kilit de denilmektedir. Giriş kapısında gömme tekniği uygulanan Fevzi Yaşar evinin yapılış tarihi 1930'dur. Bu ev, araştırma yapılan 32 ev içinde en yeni tarihli ev olma özelliğine sahiptir. Afyonkarahisar ve ilçelerinde tokmak, halka gibi metal aksesuarların yaygın olmadığı görülmektedir. Avlu kapılarında olduğu gibi hemen hemen bütün giriş kapıları üzerinde de sadece zemberek yer almaktadır. İncelenen bütün giriş kapıları mekan içine açılmaktadır. Büyük çoğunluğunun da açılma yönünün sağ tarafa (%81), 6 eve (%19) ait giriş kapısının da sol tarafa doğru olduğu görülmüştür.

3.2.3. Oda kapıları

Geleneksel Afyonkarahisar evlerinde odalar, Anadolu'daki diğer geleneksel evler gibi gün içindeki birçok eylemi gerçekleştirme imkanı vermekte ve tek başına bağımsız bir yaşam alanı olma özelliğine sahip bulunmaktadır. Afyonkarahisar'daki oda kapılarının sofaya bakan yüzleri daha özenli ve süslemeli yapılmıştır (Şekil 4 - Bkz. ekler). Oda kapılarının hepsi oda içine açılmaktadır. Kapının plandaki yeri çoğunlukla odanın köşesidir. Kapının odanın köşesine pahlı yerleştirildiği örnekler de yaygındır. Kapı iki komşu duvarın birleştiği köşede, her iki duvara da 135° açı yapacak şekilde yerleştirilmiştir. Bu şekilde konumlandırılmış kapıların sofaya bakan cephesinin üzeri, içbükey kavisli üçgen alınlıklı olarak oluşturulmuştur. Bir başka örnekte de iki kanatlı oda kapısı, pencerelerin karşısındaki duvarın ortasına, odanın simetri eksenine yerleştirilmiştir.

Oda kapılarında dikkat çeken bir özellik de kanat kalınlıklarıdır. Kanat kalınlıkları, dayanım sınırlarını zorlayacak şekilde ince tutulmuştur. Çoğu kapıda 2,5 cm olan kalınlık ölçüsü, bazı oda kapılarında 2 cm' e kadar düşürülmüştür. İncelenen bütün oda kapısı kanatları da, giriş ve avlu kapıları gibi lambasız yapılmıştır ve kasaya tek binili olarak oturmaktadır. Oda kapılarının çoğunluğu tek kanatlı yapılmıştır. Afyonkarahisar merkezde 22 evden 16'sının kapısı tek kanatlı, 6'sı çift kanatlı, Sincanlı

Gezler köyü ve Şuhut ilçesindeki oda kapılarının hepsi tek kanatlı, Bolvadin ilçesindeki 4 eve ait oda kapısının da 3'ü tek kanatlı yapılmıştır.

İncelenen 32 oda kapısından 31'i giriş ve avlu kapılarındaki gibi çıralı çam türü ağaçlardan imal edilmiştir. Afyonkarahisar'daki bir eve ait oda kapısının da çınar ağacından yapıldığı tespit edilmiştir. Yapım teknikleri olarak bütün kapılar çatki yöntemi ile yapılmışlardır. Pano (göbek) sayılarına bakıldığında oda kapılarının çoğunluğu 3 panolu oluşturulmuştur. İlçelerdeki pano sayılarına bakıldığında ise çoğunluğunun 4 ve 5 panolu yapıldığı görülmektedir. Oda kapıları en sade yapılan kapı türü durumundadır. Pano (göbek) oluştururken kenarlarına açılmış kordon bir nevi süsleme olsa da, süsleme kategorisine alınmayarak başka süsleme olup olmadığı araştırılmıştır. Kasa türü olarak çoğunlukta derin kasanın tercih edildiği görülmektedir. Çok nadir olarak blok ve derin kasanın birlikte kullanıldığı karma kasa türüne de rastlanmıştır.

Kilit türü olarak yine çoğunlukta kapazlama kilit kullanılmıştır. Afyonkarahisar'da ve Şuhut'ta sadece birer evde gömme kilit kullanılmıştır. Bolvadin oda kapılarında ise eşit sayıda kapazlama ve gömme kilit kullanılmıştır. Gömme kilit kullanılmış evlerin yapım tarihlerine baktığımızda hepsinin de yeni tarihli ev olduğunu görülmektedir. Zembereğin, avlu ve giriş kapılarında olduğu gibi, oda kapılarında da tercih edildiği görülmektedir. Aynı ev içinde kapının plandaki yerine göre bazı kapılar sağa bazı kapılarda sola açılmaktadır. Çift kanatlı olan kapıların en sık sağtarafa açılan kanadı kullanılmaktadır. Sayı olarak baktığımızda da 10 kapı sola, 22 kapı da sağa doğru açılmaktadır.

3.3. İncelenen Kapıların Karşılaştırılması

3.3.1. Kapıların yapım teknikleri ve pano sayıları

Geleneksel Türk evi kapılarında sıkça uygulanan çatki tekniğine Afyonkarahisar'da sıkça rastlanmıştır. Çatki yönteminde kanatın dikey kayıtları (serenler) ile yatay kayıtları (alt başlık, üst başlık, ara kayıt) birbirlerine zıvanalarla bağlanmıştır. Ara boşluklar ise kordon açılmış masif tablalarla doldurulmuştur. Çakma kapı tekniğinde, gayet basit olarak yan yana sıralanmış dikey tahtalar, arkalarından kalın kesitli ve yatay üç adet kayıta çakmak suretiyle tutturulmuştur. Çakma tekniğinin basit görünümü olması sebebiyle, özenli evlerin görünümüyle uyumlu olmadıkları görülmüştür. Çatki tekniği ile yapılmış örneklerin ise; mimari ile uyumlu oldukları ve görünümüne olumlu katkı yaptıkları gözlenmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Araştırma yapılan kapıların yapım özellikleri

Kapılar	Kanat Sayısı				Kapı Yapım Tekniği			
	Tek		Çift		Çatki		Çakma	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Avlu Kapısı	-	-	2	100	2	100	-	-
Giriş Kapısı	2	6	30	94	29	91	3	9
Oda Kapısı	25	78	7	22	32	100	-	-

Oda kapılarının hepsi çatki yapım tekniği ile yapılmıştır. Oda kapıları, pano (göbek/ayna) sayıları ve süsleme özellikleri ile birbirlerinden ayrılmaktadır. İncelenen bütün oda kapısı kanatları, giriş ve avlu kapıları gibi lambasız yapılmış ve kasaya tek binili olarak oturmaktadır (Tablo 2).

Tablo 2. Araştırma yapılan kapıların yapım özellikleri

Kapılar	Pano (Göbek) Sayısı						Kasa Türü					
	İki		Üç		Dört-Beş		Blok		Derin		Karma	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Avlu Kapısı	-	-	-	-	2	100	-	-	1	50	1	50
Giriş Kapısı	2	6	22	69	8	25	3	9	15	47	14	44
Oda Kapısı	7	22	19	59	6	19	-	-	26	81	6	19

3.3.2. Kapıların süsleme özellikleri

Afyonkarahisar’da yer alan giriş kapıları süsleme açısından oldukça yoksundurlar. Avlu kapılarının sayısı çok az olduğu için birçok özellikleri gibi süslemeleri konusunda kesin yargıya varmak zordur. Oda kapıları da sade yapılmışlardır. Afyonkarahisar merkezde sadece 1 evde avlu kapısı üzerinde künde kari süslemeler yer almaktadır. Şuhut’ ta yer alan avlu kapısında herhangi bir süsleme bulunmamaktadır.

Giriş kapılarında süsleme olarak en fazla rölyef süsleme kullanılmıştır. Bu süsleme türü ile 18 evde karşılaşılmış olup, 6 değişik rölyef süsleme saptanmıştır. En çok kullanılan rölyef süsleme, orta göbek üzerinde yataylamasına uzanan piramit şekilleridir. Diğer bir rölyef süsleme de üst göbek üzerinde kanal (oluk) ile oluşturulmuş baklava dilimi, alt göbekte de dikey ve düz olarak sık aralıklı freze deseni şeklindedir. Orta göbek üzerinde oluşturulan rölyef süsleme de çapraz olarak birbirini kesen ve sık aralıklı küçük piramitler şeklindedir (Tablo 3).

Tablo 3. Araştırma yapılan kapıların süsleme özellikleri

Kapılar	Süsleme Çeşidi					
	Künde kari		Taç - Kemer		Rölyef	
	n	%	n	%	n	%
Avlu Kapısı	1	100	-	-	-	-
Giriş Kapısı	3	9	3	9	18	56
Oda Kapısı	1	3	15	47	4	13

Türk süsleme sanatı içinde önemli bir yere sahip olan Künde kari tekniğine, Afyonkarahisar’da üç evin giriş kapısında rastlanmıştır. Süsleme tekniği olarak kullanılan diğer bir tarz da kemer, taç ve sütun şeklindeki süslemelerdir. Bu süslemeler Afyonkarahisar’da yer alan 3 eve ait giriş kapılarının, aydınlık penceresi üzerinde üst ve yan pervazlarında görülmektedir.

Oda kapıları en sade yapılan kapı türü durumundadır. Oda kapılarında en çok rastlanılan süsleme türü üst pervazda oluşturulmuş taç şeklindeki süslemedir ve toplam 15 oda kapısında mevcuttur. Diğer bir süsleme çeşidi olan rölyef süslemeye de sadece bir örnekte rastlanmıştır. Oda kapıları üzerinde başka bir süsleme bulunmamaktadır.

3.3.3. Kapıların metal aksamları

Afyonkarahisar ve ilçelerinin avlu ile giriş kapılarında tokmak ve halka’nın çok az kapı üzerinde bulunduğu tespit edilmiştir. İncelenen avlu kapılarının ön yüzlerinde zemberek haricinde herhangi bir metal aksam bulunmamaktadır. Sadece bir ev hariç bütün giriş kapılarının ön cephesinde metal aksam olarak zemberek yer almaktadır. Zemberek, uç kısımları süslemeli bir tutma kolu ile kilidin mandalını harekete geçiren metal bir dilden oluşan sistemdir.

Afyonkarahisar’da bir evin giriş kapısı üzerinde tokmak, bir giriş kapısında halka, iki giriş kapısında da kulp yer almaktadır. Şuhut ve Bolvadin giriş kapılarının ikisinde tokmak vardır. Kulp ise Sincanlı Gezlerde 1, Şuhut’ ta 2, Bolvadin’de 2 evin giriş kapısında yer almaktadır. Şuhut’ ta bir evin giriş kapısında gömme kilit kullanıldığı için kapı kolu bulunmaktadır. Bu kapı kolu’ da incelenen giriş kapılarında tek olma özelliğine sahiptir. Oda kapılarının ön yüzlerinde yine çoğunlukta zemberek bulunmaktadır. Afyonkarahisar merkezde 22 adet oda kapısından 19’unda zemberek, 2’nde kulp, 3’nde kapı kolu yer almaktadır. Sincanlı Gezler oda kapılarında sadece zemberek vardır. Şuhut’ ta ki 3 oda kapısında zemberek, birinde kapı kolu. Bolvadin oda kapılarının 2’sinde zemberek, 2’sinde kapı kolu, birinde de kulp bulunmaktadır. Menteşe olarak avlu ve giriş kapılarında çoğunlukla “piştivan” denilen ve yapraklarından biri kanat genişliğine yakın uzunlukta kancalı, diğer yaprağı da halkalı olan menteşe çeşidi kullanılmıştır. Giriş kapılarında Piştivan haricinde kullanılan menteşe çeşitleri de gullep ve yaprak menteşelerdir. Çatki tekniğinde yapılmış kapılarda piştivan ve yaprak, çakma

kapılarda ise gullep menteşenin kullanıldığı görülmektedir. Oda kapılarında da çoğunlukla yaprak menteşe kullanılmıştır. Çok nadirde olsa, bazı oda kapılarında gullep menteşenin de kullanıldığı görülmektedir (Tablo 4).

Tablo 4. Araştırma yapılan kapıların metal aksamları

Kapılar	Metal Aksamlar									
	zemberek		tokmak		halka		kulp		kapı kolu	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Avlu Kapısı	2	100	-	-	-	-	-	-	-	-
Giriş Kapısı	31	97	5	16	1	3	7	22	1	3
Oda Kapısı	26	81	-	-	-	-	3	9	6	19

3.3.4. Kapıların ölçüleri

İncelenen avlu, giriş ve oda kapılarının kanat ölçüleri; genişlik, yükseklik ve kalınlıkları yerinde ölçülerek belirlenmiştir. Kapıların kanat ölçüleri Tablo 5’de sunulmuştur.

Tablo 5. Kapıların kanat ölçüleri

Kapı Ölçüleri		Genişlik		Yükseklik		Kalınlık		Toplam Kapı Sayısı
		\bar{X}	$S_{\bar{X}}$	\bar{X}	$S_{\bar{X}}$	\bar{X}	$S_{\bar{X}}$	
Avlu Kapısı	Tek kanat	-	-	-	-	-	-	-
	Çift kanat	101,5	1,9	255,0	5,2	5,2	0,4	2
Giriş Kapısı	Tek kanat	104,8	1,8	206,3	8,3	4,3	0,3	2
	Çift kanat	70,03	1,2	214,4	3,2	4,2	0,2	30
Oda Kapısı	Tek kanat	77,73	0,8	190,3	2,8	3,0	0,1	25
	Çift kanat	59,9	1,0	199,9	3,5	3,0	0,2	7

\bar{X} = Aritmetik ortalama (cm)

$S_{\bar{X}}$ = Standart hata

Bunların içinde sadece Ulukonak avlu kapısı kanadı genişlik, yükseklik ve kalınlık ölçüleri ile diğerlerinden çok farklıdır. Giriş kapılarının kanat ölçüleri arasında istatistiksel açıdan önemli farklılıklar görülmemiştir. Özellikle Muharrem Çangal evindeki tek kanatlı kapı kanadının 103 cm’lik genişliğiyle diğer örneklerden ayrıldığı görülmektedir. Oda kapılarının kanat ölçülerinde dikkat çeken en önemli özellik, kanatın kalınlığı dayanım sınırlarını zorlayacak şekilde ince tutulmuş olmasıdır. Çoğu kapıda 2,5 cm olan kalınlık ölçüsü bir örnekte 2,3 cm, bir başka örnekte ise 2 cm’ye kadar düşürülmüştür.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma yapılan yerleşim merkezinde, döneminin özelliklerini taşıyan, incelemeye değer özellikte olan ve kapıları orijinal durumdaki evler araştırmaya dahil edilmiştir. Çoğunluğu 1900’lü yılların başlarına ait olan evlerden en eskisi 1900 (tahmini) yılına, en yeni tarihli olanı da 1912 yılına aittir. Evlerin 20. yy.ın başlarına ait olmasındaki en büyük etken Afyonkarahisar’da 1902 yılında meydana gelen ve yaklaşık 1300 evin kül olduğu büyük yangındır. Afyonkarahisar merkezdeki araştırması yapılan evlerin hepsi daha önceden tescil edilerek koruma altına alınan yapılarıdır.

Geleneksel Afyonkarahisar evlerine ait kapılarda, Osmanlı - Türk ahşap süslemeciliğinin ve işçiliğinin en güzel örnekleri görülmektedir. Niş içinde veya dış duvarla aynı düzlemdeki giriş kapıları, yer aldıkları evlerin ön cephelerine en fazla zenginlik katan mimari elemanlardır. Ne yazık ki bakımının yapılmaması nedeniyle veya güvenlik açısından, birçok örnekte çok değerli olan kapılar sökülerek yerine hiçbir niteliği ve güzelliği olmayan basit metal doğrama kapılar takılmıştır.

Varlığını günümüze kadar sürdürebilmiş kapıların birçoğu bakım yapma adına sentetik esaslı boyalarla boyanarak, orijinallikleri ve doğal güzellikleri yok edilmiştir. Birçok örnekte zemberek, tokmak, halka, kapı kolu gibi metal aksamların aynı boya ile boyandığı görülmektedir.

Geleneksel evlerde oturan ailelerin çoğunluğu alt gelir grubuna aittir. Evin esas sahibi olarak orta ve üst gelir grubundaki aileler, yeni yerleşim alanlarına taşınarak eski evlerini boş olarak bekletmekte ya da oldukça düşük kira ücreti ile kiraya vermektedirler. Boş olan tarihi öneme sahip, nitelikli geleneksel evlerin bir kısmı zamana karşı direnmeye çalışırken, önemli bir kısımda malesef daha fazla dayanamayarak yıkılmıştır.

Afyonkarahisar Valiliğinin tarihi değerlere olan ilgisi sayesinde, birçok geleneksel evin ve tarihi binanın restorasyonu başlatılmış, bir kısmı da restorasyon programına alınmıştır. Ayrıca, Afyonkarahisar'ın bir şansı da, geleneksel evlerin bulunduğu mahalleler yeni yerleşim alanı olarak cazip olmadığından tarihi dokusu fazla bozulmamış ve günümüze kadar gelebilmiştir. Bu mahalleler aynı zamanda meşhur Afyonkarahisar kalesi eteklerinde yer almaktadır. Bu yönleriyle iyi bir turizm potansiyeline sahiptirler. Beypazarı ilçesinin başlattığı turizm hamlesinin benzeri Afyonkarahisar içinde örnek alınabilir. Bu sayede özel sektörün de ekonomik desteğiyle, tarihi hazinelerimizin ömrü daha da fazla uzatılarak kalkınmada öncelikli iller arasında yer alan Afyonkarahisar için yeni bir gelir ve istihdam kaynağı yaratılabilir.

Geleneksel evler restore edilerek gelecek kuşaklara aktarılabilir. Bununla beraber geleneksel evler ve onların mimari elemanları, günümüz üretim teknolojisi ile yeni yapılara aktararak, birçoğu mimari açıdan önemli bir değer taşımayan günümüz yapılarına alternatif oluşturulabilir. Böylelikle, sıkıcı ve beton yığını şehir görünümüne yeni renkler kazandırılabilir.

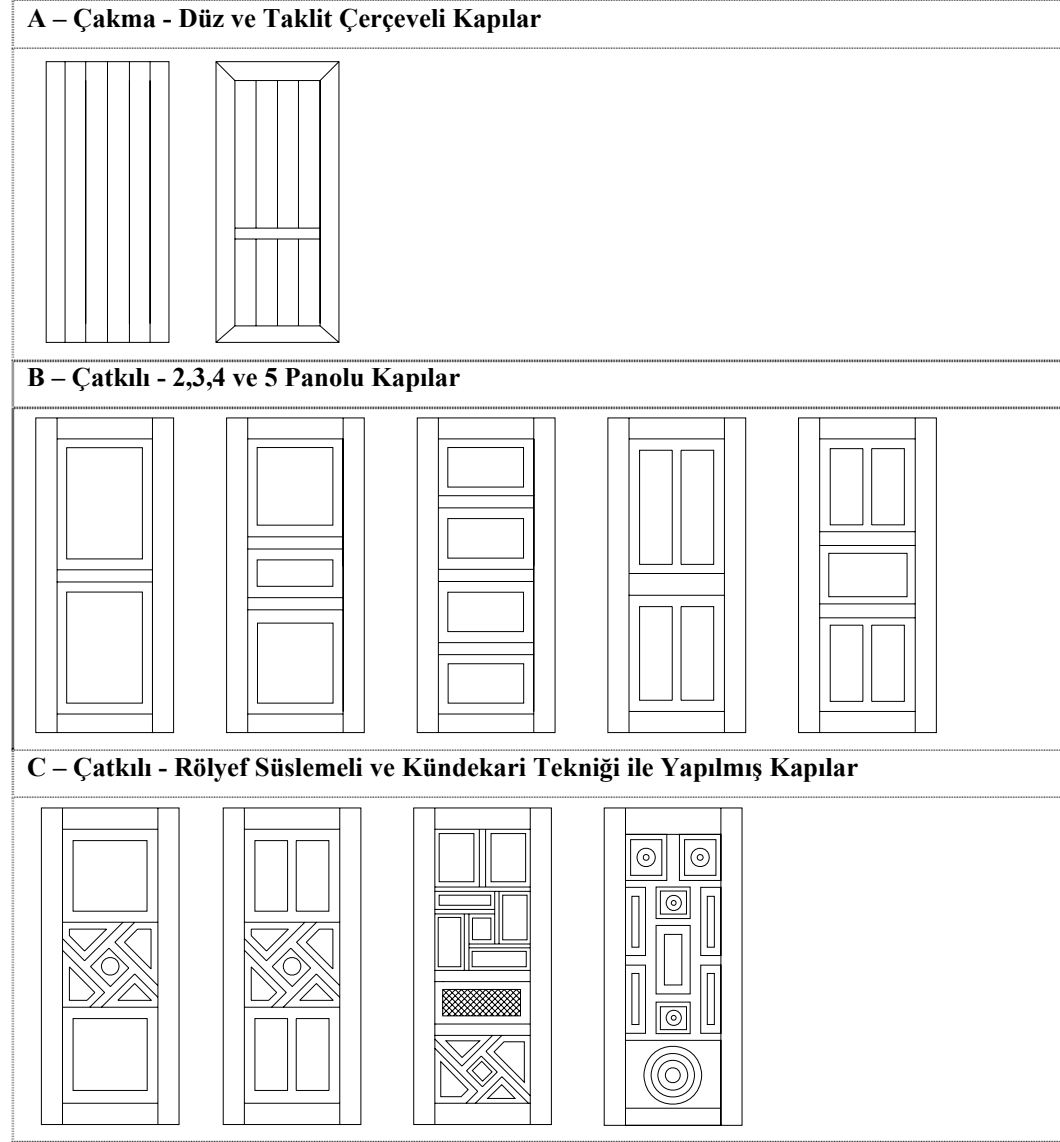
TEŞEKKÜR

Bildirinin yazımındaki değerli katkıları için Gazi Üniversitesi Müh. Mim. Fak. Öğretim Üyesi Prof. Dr. Muammer HACIBALOĞLU'na çok teşekkür ederiz.

KAYNAKLAR

1. İzgi, U., Aysel, B.B., “Kapılar ve Hafif Bölmeler” 2 Cilt, Yem Yayınları, İstanbul, 11-207, 2003.
2. Eldem, S. H., “Türk Evi Plan Tipleri”, İTÜ yayımları, İstanbul, 1-50, 1955.
3. Parlar, G., “Kaybolan Kültür Değerlerimizden Afyonkarahisar’ da Bulunan Alibey Konağı ile ilgili Mimari Özellikleri ve Süslemeleri Üzerine Bir Araştırma”, VI. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Afyonkarahisar Belediyesi Yayınları: 10, Afyonkarahisar, 453-464, 2002.
4. Sel, H., “Afyonkarahisar’da Sivil Mimari”, Afyonkarahisar Kütüğü cilt-1 Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyonkarahisar, 427-438, 2001.
5. Özgündüz, S., “Afyon Kentsel Sit Alanı Üzerine”, *Beldemiz-6 / Afyon Belediyesi Yayınları*, Afyon, 6-7, 1986.
6. Özgündüz, S., “Afyon Evleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Beldemiz-8 / Afyon Belediyesi Yayınları*, Afyon 31, 17-19, 1986.
7. Meriç, A., “Afyonkarahisar ve Çevresi Eski Evleri ve Süslemeleri”, IV. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Afyonkarahisar Belediyesi Yayınları:7, Afyonkarahisar, 57-61, 1995.

EKLER

Şekil 1. İncelenen Afyonkarahisar evlerinin panolu ve süslemeli kapı tipolojileri

Şekil 2. Afyonkarahisar merkez ve Şuhut'ta yer alan iki adet avlu kapısı örneği

Şekil 3. İncelenen Afyonkarahisar evlerinin panolu ve süslemeli giriş kapısı örnekleri

Şekil 4. İncelenen Afyonkarahisar evlerinin panolu ve süslemeli oda kapısı örnekleri